

Piotr Sławiński

**SZKOŁA
RZEMIEŚLNICZO-NIEDZIELNA
W SANDOMIERZU
W LATACH 1839-1906**

Armoryka

**SZKOŁA
RZEMIEŚLNICZO-NIEDZIELNA
W SANDOMIERZU
W LATACH 1839-1906**

Piotr Sławiński

**SZKOŁA
RZEMIEŚLNICZO-NIEDZIELNA
W SANDOMIERZU
W LATACH 1839-1906**

Sandomierz 2008

Redaktor: Joanna Sarwa

Korekta: Renata Anna Dajnowska

Projekt okładki: Andrzej Sarwa

Ilustracje na okładce:

pierwsza strona – widok budynku byłej męskiej szkoły elementarnej w Sandomierzu, stan z początku lat 80-tych XX wieku.

strona czwarta – ten sam budynek – stan obecny.

Fotografie ze zbiorów Andrzeja Sarwy

© Copyright by Piotr Sławiński, 2008

Wydawnictwo Armoryka

ul. Krucza 16

2-600 Sandomierz

tel. 0-15 833 21 41

E-mail: wydawnictwo.armoryka@interia.pl

<http://armoryka.strefa.pl/>

Druk: Drukarnia Diecezjalna w Sandomierzu

ul. Żeromskiego 4

27-600 Sandomierz

ISBN 978-83-7639-031-4

Spis treści

Wstęp	7
Rzemiosło w XIX-wiecznym Sandomierzu	9
Polityka władz względem szkół rzemieślniczo-niedzielnych	15
Uruchomienie szkoły rzemieślniczo-niedzielnej	21
Funkcjonowanie szkoły rzemieślniczo-niedzielnej	25
Nauczyciele szkoły rzemieślniczo-niedzielnej	33
Uczniowie	39
Zakończenie	51
Bibliografia	55
Aneksy	59
Biogramy nauczycieli szkoły rzemieślniczo-niedzielnej w Sandomierzu	61
Tabele	73

Wstęp

W dotychczasowej historiografii szkoła rzemieślniczo-niedzielna w Sandomierzu nie doczekała się monograficznego opracowania. Informacje ogólne o szkołach rzemieślniczo-niedzielnych w Królestwie Polskim w dobie niewoli narodowej można odnaleźć m. in. w pracach Józefa Miąso i Karola Poznańskiego, jak również w opracowaniach dotyczących określonego regionu np. Kielecczyzny autorstwa Mariana Banaszka, terenu guberni radomskiej - Wiesława Cabana, czy też Lublsczyzny – Karola Poznańskiego. Informacje o szkole rzemieślniczo-niedzielnej w Sandomierzu znajdują się w wydanej w 1993 r. monografii *Dzieje Sandomierza*, pod red. Henryka Samsonowicza, autorstwa Stanisława Marcinkowskiego i Zygmunta Małeckiego.¹ Ciekawym opracowaniem jest praca magisterska Renaty Pawelskiej dotycząca rzemiosła i handlu w Sandomierzu. Zagadnienia związane z szkołą rzemieślniczo-niedzielną nie zostały jednak omówione w sposób wyczerpujący.

Szkoła rzemieślniczo-niedzielna w Sandomierzu istniała 68 lat od 1839 do 1906 r. Następnie została przekształcona w wieczorowe kury dla dorosłych, które funkcjonowały do wybuchu I wojny światowej.

Akta dotyczące szkoły rzemieślniczo-niedzielnej zachowały się w Archiwum Państwowym w Radomiu w zespole Ra-

---

¹ S. Marcinkowski, *Sandomierz w okresie Królestwa Polskiego (1815-1864)*, [w:] *Dzieje Sandomierza*, pod red. H. Samsonowicza, T. III., pod red. Jana M. Małeckiego, Warszawa 1993, s. 37-104; Z. Małecki, *Sandomierz w latach 1864-1914*, [w:] *Dzieje Sandomierza*, pod red. H. Samsonowicza, T. III., pod red. Jana M. Małeckiego, Warszawa 1993, s.105-152.

domskiej Dyrekcji Szkolnej. Przy czym tylko akta z lat 1839-1846 są wyodrębnione w osobnym poszycie (specjalia sygn. 387), pozostałe akta są rozproszone i można je odnaleźć między innymi w aktach męskiej szkoły elementarnej (specjalia sygn. 373/III-IV, 374/I-VII, 380/I, 754). Informacje dotyczące szkoły rzemieślniczo-niedzielnej znajdują się również w zespole Akta Miasta Sandomierza przechowywanym w Archiwum Państwowym w Sandomierzu (sygn. 54, 101, 102, 490). Źródła dotyczące tej szkoły są znacznie bogatsze do 1865 r., po tej dacie informacje są już uboższe.

Celem przybliżenia zagadnień związanych z funkcjonowaniem szkoły rzemieślniczo-niedzielnej w Sandomierzu omówiono stan rzemiosła w mieście i politykę władz względem tego typu placówek oświatowych. Przedstawiono inicjatywy uruchomienia szkoły a także jej funkcjonowanie przez cały okres działalności. Zaprezentowano kwestie związane z pracą nauczycieli, jak również problemy kształcenia młodzieży w tej instytucji. Placówka ta miała za zadanie uzupełnianie wiedzy z zakresu szkoły elementarnej przez uczniów terminujących u majstrów zrzeszonych w cechach rzemieślniczych.

W publikacji są zamieszczone w Aneksie biogramy nauczycieli uczących w tej szkole oraz zestawienia statystyczne odnoszące się do uczniów.

Rzemiosło w XIX-wiecznym Sandomierzu

Zmiany społeczno-gospodarcze zachodzące na ziemiach Królestwa Polskiego spowodowały wydanie w dn. 31 grudnia 1816 r. przez namiestnika postanowienia *O urządzeniu rzemiosł kunsztów i profesji* zwane popularnie „ustawą rzemieślniczą”. Ustawa ta miała na celu – jak wyjaśniono we wstępie – *przez uporządkowanie rzemiosł, kunsztów, professyi w Królestwie Polskim, przyłożyć się do ich wzrostu....* Składała się z 147 artykułów, które były zawarte w pięciu częściach (zwanym tytułami): „O urzędzie starszych”, „O uczniach”, „O czeladnikach”, „O majstrach”, „Przepisy ogólne”².

Postanowienie ograniczyło w znacznym stopniu dotychczasowe przywileje cechowe, jednak nie zmniejszyło roli zgromadzeń rzemieślniczych powstałych na miejsce dawnych cechów. Oscyłowało ono między dawną organizacją cechową, a rozwijającą się zasadą wolnej konkurencji.

Zachowano dotychczasowy system awansu zawodowego: uczeń, czeladnik, majster i pozostawiono warsztatom rzemieślniczym, których majstrowie byli zrzeszeni w zgromadzeniach rzemieślniczych, wyłączność kształcenia zawodowego. Aby zostać majstrem należało być najpierw uczniem, później czeladnikiem i odbyć lata wprawy i wędrówki. Następnie z listem wyzwolenia i książeczką rzemieślniczą zgłosić się do urzędu starszych celem wykonania pracy, która miała być pozytywnie oceniona przez dwóch mistrzów. Po dokonaniu określonej wpłaty kandydat

---

² S. Wiech, *Ustawa „O urządzeniu rzemiosł, kunsztów i profesji” z 31 grudnia 1816 r.*, „Kieleckie Studia Historyczne”, t. 12/1994, s. 30.

otrzymywał tytuł majstra potwierdzony przez wpis do księgi zgromadzenia i dyplom wyzwolenia.³

Rzemiosło było ważnym źródłem utrzymania mieszkańców Królestwa Polskiego. Zajmowała się nim nie tylko ludność zamieszkała w miastach, ale i na wsi. Wśród trudniących się rzemiosłem w Sandomierzu można wyróżnić następujące branże i liczbę rzemieślników. Wśród rzemieślników w branży spożywczej występowali: rzeźnicy, piekarze, młynarze; w branży metalowej: kowale, ślusarze, tokarze, blacharze; w branży „budowlano-drzewnej”: murarze, stolarze, szklarze, cieśle, bednarze, stelmachowie i kołodzieje; branżę odzieżowo-usługową reprezentowali: szewcy, krawcy, czapnicy, tkacze; skórzaną: rymarze, kuśnierze; precyzyjną: zegarmistrze i złotnicy; poligraficzną: introligatorzy.

W Sandomierzu w 1817 r. ogółem było 93 rzemieślników. Z tej liczby najwięcej było szewców (23), krawców (14 w tym 12 Żydów), murarzy (11), piekarzy (8 w tym 1 Żyd), rzeźników (7 w tym 3 Żydów), czapników (7 Żydów), tkaczy (5), kowali, stolarzy, bednarzy (po 3), cieśli, rymarzy ślusarzy, introligatorów (po 2) i kołodziej (1). W 1853 r. liczba rzemieślników wynosiła 96. Rzemieślnicy reprezentowali następujące profesje: szewcy (21), krawcy (16), stolarze (11), murarze, młynarze (po 6), kowale, cieśle, rzeźnicy (po 5), piekarze (4), rymarze (3), ślusarze, introligatorzy, szklarze, kuśnierze (po 2), złotnik, blacharz, szmuklerz, zegarmistrz (po 1) i inne (2). W porównaniu do 1817 r. znacznie wzrosła liczba rzemieślników żydowskich z 23 do 36, a zmalała chrześcijańskich z 70 do 60. W 1860 r. łącznie rzemieślników było 113. Do poszczególnych rodzajów rzemiosła należeli: szewcy (26), krawcy (28), piekarze, rzeźnicy (po 9), młynarze (7), murarze (6), kowale (5), cieśle (4), bednarze, czapnicy, szklarze (po 3), rymarze, ślusarze, introligatorzy, złotnicy, kuśnierze (po 2), stelmach, brukarz (po 1).⁴

---

³ Tamże, s. 32.

⁴ APS, AMS, Wykaz majstrów w Sandomierzu ułożony 29 maja 1817 r.,